

İNCE MEMED VE SİVİL İTAATSİZLİK

***Bilge ŞEKER/ Gültennur BATMAZ**

Özet: “Eeey insanoğlu başkaldır!” diye bağıryordu... “Korkma! İçindeki o yüz bin yıllık ağanın, korkunun üstüne yürü! Ona başkaldır. Önce içindeki, yüreğindeki zinciri kopar, başkaldır. Sonra dünyanın bütün zincirlerini kır, teknil kötülöklere başkaldır! İyilik getir. Getirdiğın iyilikler de belki bir gün insanlar için kötölük olur, kendi iyiliğine de başkaldır!”

İnce Memed'in ölkemiz tarihinin ipliğıyle ince ince işlenmiş kurgusu ve karakterleri ışığında hak, hukuk, adalet, hukuk devleti, sivil direniş, tabii hukuk kavramları ve bu kavramların önce dünyadaki daha sonraysa ölkemizdeki tarihsel süreç içindeki anlam ve karşılıkları ele alınacak.

Adalet nedir? Kaynağını nereden alır? Adalet savaşır mı? Hangisidir adalet; ağanın bir gecede bulduğı mu çağlar boyu savaşta ve barışta istenen Memedinki mi? Hangi adalet galipse daha güzeldir dünya? Hukuk iktidarın fahişesi olmuşsa adalet ne yapmalı?

"Köylüler dayanılmaz bir yoksulluk içindedir. Bu yetmiyormuş gibi bir de ağaların ve jandarmanın zulmü... Bir dayak makinesi durumuna getirilmiş Kertiş Ali onbaşı...Dayaktan başı gözü yarılanların, ayağı kolu kırılanların esamesi okunmuyordu. Candarmalar bir karanlık işkence yeli gibi esiyorlardı. Toros'un üstünde..."

İnce Memed'den Mehmet Ayvalıtaş'a devletin ideolojik aygıtlarının işlevleri ve pratik sonuçları işlenmeye çalışılacak.

Anahtar Kelimeler: Sivil itaatsizlik, direniş, tabii hukuk, hukuk egemen ilişkisi, kolluk.

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Lisans Öğrencisi /Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Lisans Öğrencisi

İNCE MEMED VE SİVİL İTAATSİZLİK

Kemal Sadık Göğçeli, bilinen ismiyle Yaşar Kemal, toplumcu gerçekçi yazarların belki de zihnlere ilk çağrışımıdır. Eserlerinde folklorik öğelere, anadolu halkının yaşam biçimine, köylerdeki sosyal gerçekliğe ciddi anlamda yer vermiş olup, bu hususta içtenliği ve doğallığı had safhada tutarak topluma ayna olmayı başarmıştır.

Karıncalar kutsaldır; karıncaların kutsallığı, fillerin azametini yenecektir.Yaşar Kemal karıncaların direnişine eserler taşımaktan yazın hayatının hiçbir döneminde vazgeçmemiş ve “filler sultanıyla kırmızı sakallı topal karınca”dan İnce Memed’e değin her bir eseri, kendi içinde büyük birer direniş destanına dönüşmüştür. Karıncaları bir araya getirecek olan bir kutsal çağrı olmasını arzu etmiştir belki de yazdıklarının. Ona göre gerçek sanatın toplumla, onun acısıyla, sorunlarıyla, ezilmişliğiyle sırt sırta olmaktan başka çaresi yoktur. Bu yüzden onun kalemi her daim halka ve proletaryaya dönüktür.

İnce Memed; Cumhuriyetin ilk yıllarında ağalık sisteminin yarattığı adaletsizlik ve zulmün sırtına kamburlar bindirdiği binlerce köylüden yalnızca biridir. Savaş sona ermiş, işgal bitmiştir. Artık yeni bir işgal vardır. Merkezi otoritenin zayıflığı ve ulaşılmazlığının bedeli; emperyalist işgalden kurtulan bir ülkenin, kendi içinde gittikçe güçlenen feodal bir yapıda, halkının boğulması olmuştur. İnce Memed romanında da Değirmenoluk köyünün “sahibi” Abdi Ağa’nın köylünün üzerinde kurduğu tahakküm, köylülerin köyün dışına ömürlerince hiç çıkmamış olmaları ve bunun doğal sonucu olarak, içinde yaşadıkları düzenin ve altında inledikleri zulmün tek ihtimal olduğunu düşünmeleri anlatılmaktadır. Tüm bunlar olup biterken, Ali Sefa Bey ve Abdi Ağa gibiler, köylülerin emeklerini, kendilerinde bu hakkı görüp sonuna dek sömürmekten ve servetlerine servet, güçlerine güç katarken; köylüleri kendilerine karşı minnet altında bırakmaktan da geri durmamışlardır. Öyle ki Abdi Ağa, emri altında çalışan köylülere hakaret ederken “ekmeksizler” demektedir. Aslında başlı başına bu kelime bile durumun mahiyeti ve trajedisini tek başına ortaya koymaya yetmektedir.

Seligman’ın öğrenilmiş çaresizlik kuramının tipik bir örneği olarak karşımıza çıkar köylülerin durumu.Ağa’nın korkusu, ekmek derdi ve kabuğunu bir türlü kıramamanın vermiş olduğu “ben tek başıma ne yapabilirim, on yıllardır süregelen bu düzeni şimdiden sonra ben nasıl değiştirebilirim” düşüncesi, köylülerin her geçen gün ağırlığı altında daha da ezildikleri bu düzene ses çıkarmaktansa onun bir parçası olmaya, boyun eğmeyi yeğlemelerine sebep olmuştur.

İnce Memed; bu düzene başkaldırının adı, direnişin ete kemiğe bürünmüş halidir. Abdi Ağa bütün köyün topraklarını bir şekilde ele geçirmeyi başarmıştır.

Neredeyse bütün köy onun emri altında çalışmakta ve köylülere karınlarını doyuracak kadarını anca ödemektedir. Abdi Ağa, köylülere ait olanla, köylülerin emekleri ve alınteriyle, yine köylülere zulmetmektedir. Abdi Ağa yalnızca bir figürdür. Feodal sistemin bir tezahürü olan ağalık sisteminin köylülerin emeklerini ve haklarını bütün gücüyle sömürdüğü Anadolu'da, yüzlerce Abdi Ağa vardır. Abdi Ağalar halkın uyanmasına kabuğunu kırıp dışarı çıkmasına, bilime ve sorgulamaya karşıdır. Bunun yakın tarihteki somut bir örneğini görmek için köy enstitülerinin kapanış sürecine bakılması yerinde olacaktır. Yıllar sonra bir röportaj sırasında gelen bir itiraf Abdi Ağaların gücünü nereden, nasıl aldığına ve nasıl muhafaza ettiğine delil oluşturacak niteliktedir:

“Köy Enstitüleri kesinlikle komünist uygulama değildi. Doğuda en yüksek eğitim gören insan benim. Köy Enstitüleri, bizim devlet üzerindeki gücümüzü kaldırmaya yönelikti. Bunu içimize sindiremedik. Benim Van yöresinde 258 köyüm var. Bunlar devletten çok bana bağlıdır. Ben ne dersem onu yaparlar. Ama köylere öğretmenler gidince benim gücümde başka güçler olduğunu öğrendiler. Demokrat Parti ile pazarlığa girdik, kapattık.”(XIII), (XIV), (XV) ve (XVI) Dönem Chp Van Milletvekili Kinyas Kartal. (“Köy Enstitülerinin Kapatılması”, 2012)

İnce Memed, arkadaşı Mustafa ile kasabaya inip ilk defa kasabayı göreceği gün, annesi Döne'nin, Abdi Ağa'nın kulağına gitmesin diye, oğlunu gizlice göndermesi de aynı sebebe dayanır. Kasabaya ilk kaçacağı Memed için başka bir dünya tahayyülünün başlangıcı olmuştur .

Memed: ”Bu kasabanın ağası kim?”

Hasan Onbaşı önce anlamadı: “Ne dedin?” diye tekrar ettirdi.

Memed: ”Bu kasabanın ağası kim diyorum?” dedi

Hasan Onbaşı: “Yavrum” dedi “Ne ağası bu kasabanın ağası olur mu? Burada ağa yok herkes kendinin ağası.Burada ağa diye zenginlere derler.”(Kemal, 2013:79,80)

Hasan Onbaşı'dan aldığı cevaplar, bu yeni ve Abdi Ağasız dünyanın hülyası, Memed'in içine ilk kez “başkaldırı” arzusunun tohumlarını salmıştı.

İnce Memed romanı, biz o günleri yaşayamayanlar için bir ayna, bir doktrin olmuştur. Zira Abdi Ağaların hala daha hüküm sürmekte olduğu, ancak geçen zaman ve değişen koşullarla birlikte “ağa” vasfından sıyrılıp daha modern görünen ancak özü itibarıyla sömürüyü ilke edinmiş ağalık düzeninden aşağı kalmayan sistemi oluşturanların, bu kez ağa olarak değil herhangi bir yönetici olarak

zikredilişini görmekteyiz. Yaşar Kemal'in hayat boyunca anlatmaya çalıştığı adalet anlayışı kanımızca benimsememiş olacak ki üretim araçlarını bir şekilde eline geçiren ve adı iktidar, patron olabilen post-modern ağalar tarafından sömürü devam ettirilmektedir.

“Artık kölelik hukuku yoktur. Ama onun yerine kapitalizm geliyor. Hür fikirlerin en çok kaynaştığı bir zamanda, Batu zamanında olduğu gibi bugün de çoğunluk azınlığı besliyor, giydiriyor, soyunuyor; kendisi de aç, çıplak, savunmasız kalıyor. Böyle bir düzen her türlü fikir esintileriyle, akımlarıyla pek güzel bağdaşıp gidiyor. Çünkü köleleştirme sanatı da yavaş yavaş geliyor. Biz artık ahırda uşaklarımızı dövmüyoruz. Ama köleliğe ince biçimler veriyoruz. Hiç değilse her meselede onu haklı göstermek için bir takım sebepler uyduruyoruz.” (Çehov,1966) Çehov; öyküsünde yer verdiği bu satırlarla toplum tarafından kanıksanmış, sömürü ve modern kölelik biçimine ince bir vurgu yapmıştır. İnce Memed romanında anlatılan zamanlar olan Cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne değişen “kölelik” kurumunun kendisi değil, onun ifade biçimleri olmuştur.

“Başkaldırı haklarının bilincine varmış kişinin işidir” der Albert Camus. (Camus, 2012) Memed'in başkaldırısı da kasaba hayatını görmesiyle başlamış, o günden sonra tek hayali kendisine kader gösterilen hayattan sıyrılıp daha özgür bir dünyada yaşamak olmuştur. Yine Camus'a göre **“Kendine ve insana yapılmış adaletsizliğe başkaldırır kişi.”** (Camus, 2012) Memed de o gün kendi direnişini başlatacak olan olguyla –özgürlükle- tanışmış ve hayatının geri kalanına bu dinamik üzerinden yön vermiştir. Artık direniş başlayacak ve ağanın onlarca yıldır süregelen zulmü yıkılacaktır, daha güzel bir dünya için başka yol yoktur.

Şimdi Rawls'ın sivil itaatsizlik tanımı üzerinden sivil itaatsizliğin unsurlarına ve Memed'in isyan biçiminin sivil itaatsizlikten ayrışan yönlerine değineceğiz. Rawls; sivil itaatsizliği **“Yasaların ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini amaçlayan ve kamuya açık tarzda gerçekleştirilen, şiddetsiz, vicdani ve aynı zamanda siyasi nitelikli, yasaya aykırı bir eylem.”** (Macit, 2007)Olarak tanımlar.Bu tanıma göre bir eylemin sivil itaatsizlik niteliği taşıyabilmesi için sahip olması gereken başlıca özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz.

-Yasadışılık

-Aleniyet

-Eylemin hukuki ve politik sorumluluğunu üstlenme

-Şiddetin reddedilmesi

-Ortak adalet anlayışına ve kamu vicdanına yönelik çağrı

-Sistemin geneline karşı değil tekil haksızlıklara karşı ortak eylemler olması

-Haksızlıklarla ilgili çifte standart gözetilmemesi

Bunların hepsi birlikte değerlendirildiğinde Memed'in yaptıkları ve dağa çıkıp eşkıya olmak suretiyle sağlamaya çalıştığı adalet bir sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilemeyecektir. Bu noktada sivil itaatsizlik eylemi ve direnme kavramı arasındaki farka değinmek gerekir. Sivil itaatsizlik; şiddeti tamamen reddedip dışlarken, direnme; sırtını kuvvet kullanmaya yaslar. Memed; Abdi Ağa'yı ve kurulu düzeni yenmek için sivil itaatsizliği benimseyecek noktada değildir. Keza bir sivil itaatsizlik eyleminden söz edebilmek için insan haklarını kısmen de olsa temel alan bir anlayış mevcut olmalı ve itaatsizlik bu doğrultuda baş göstermelidir. Memed'in göstermiş olduğu bir direnme biçimidir.

Günümüz Türkiyesinde sivil itaatsizlik ve direnme kavramlarını irdelemeden önce Türkiye'nin pozitif hukukuna kısaca bir göz atmamız gerekir. Türkiye'de pozitif hukukun tabii hukuka ne ölçüde yaklaştığı tartışmalı bir mesele olup, kanımızca bir çok somut olay üzerinden cevabı bulunabilecek ve anlaşılabilir bir sorundur. Ulusun zulme karşı direnme hakkı 1961 Anayasasının giriş kısmında belirtilmiş ancak belirtilen anayasanın uygulanma sürecinde bile yaşayan hukuka geçememiş bir haktır. 61 anayasası başlangıç kısmında; "**Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1961 devrimini yapan Türk milletini**" İfadesine yer verilerek direnme hakkına atıf yapılmıştır. Ancak anayasada belirtilen bu ibareye dayanarak; pek çok olumsuzluk yüzünden, bir sistemin doğru işlemediği iddiasıyla bu hakkını kullanmaya çalışan bireyler bedelini ağır ödemiştir. Öyle ki sistem kendi meşruluğunu dayandırdığı olgunun- zulme karşı direnme olgusunun- getirilerine dahi tahammüt edememiştir.. Bunun sonucunda 1982 Anayasasının giriş metninde bu ibareye yer verilmemiştir. Hatta 1961 Anayasasında Cumhuriyetin Nitelikleri başlıklı maddede belirtilen "insan haklarına dayalı" ibraesi 1982 anayasasında Cumhuriyetin Nitelikleri başlığı altında " İnsan haklarına saygılı" olarak düzenlenmiştir. Bunun pratik sonucu olarak da insan hakları konusunda devlet dilini değiştirmiş ve yoluna çıkabilecek olumsuzlukları püskürtürken kendi eylemlerinin şiddetini de meşrulaştıracak bir kılıf bulmuştur. Bu bağlamda Yaşar Kemal hala daha bugünümüzü anlatıyor, değişenin isimlerden öte gitmediğini bize yeniden ve yeniden gösteriyor diyebiliriz.

Memed günümüzde Mehmet olarak adlandırılmakta ve siyasi otoritenin eylemlerinden hoşnut olmadığı için 1982 anayasasına dayanılarak hazırlanan; 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda kendisine tanınmış hakları

kullanmaya çalışan bir bireydir. Mehmet tıpkı Memed gibi ağalık düzeninin makyajlanıp önüne demokrasi diye konulan halinden rahatsız, haklarının ve insan olmanın gereklerinin farkında bir bireydir. Yaşar Kemal'in Memed'inden tek farkı benimsediği yolun direnişin değil, sivil itaatsizlik eyleminin özelliklerini taşımasıdır. Ancak Gezi parkı olayları sırasında kaynağını anayasadan alan, daha açık ifade etmek gerekirse iktidar tarafından da meşruluğu kabul edilen bir kanunda, kendisine tanınan hakları kullanırken hayatını kaybetmiştir.

Halkın içinden gelen bu başkaldırının adı direniş veya sivil itaatsizlik olabilir. Ama her durumda siyasi iktidarın ya da üretim araçlarını ellerinde bulduran sermaye sahiplerinin kollayıcıları ve koruyucuları emeğin metalaşmasını meşru kılacak, bir uyanışı engelleyecek; gücü de elinde bulduran aygıtlarla sağlayacaktır. Althusser; bu aygıtları devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırmaktadır. Sınıf savaşlarında devletin ideolojik aygıtlarının işlediği role dikkat çekerek, yeni bir kavramı -resmi devlet propagandasını- sistematik hale getirerek, geleceğe dair ciddi bir katkı sunmuştur. Bu gün bir şeylerin farkına varıldığını anlayan her iktidar sahibi bunu bastırmaya çalışmakta kendi otoritesini kolluk- medya- eğitim araçlarıyla korumayaca çalışmaktadır. Bunun tezahürü olarak da İnce Memed'i devletin dağıttığı kitaplara koymayan onun yerine afyon yerine geçecek eserlerle tek tip insan modeli yetiştirmeye çalışan eğitim sistemini görebiliriz. Ya da bir halk direnişini, en çok kullandığımız aygıt olan televizyonlarda göremeyişimizi de bu durumun içine sokabiliriz. HES projelerini protesto ederken hayatını kaybeden Metin Hoca'nın "üzerinde durulmayan" ölümü de bu aygıtların iktidar sahipleri tarafından usulüne uygun ve çıkarlarına en çok yarayacak şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bu gün insan haklarına dayanmayan, "belli ölçülerde" saygılı olabileceğini söyleyen bir yönetim anlayışı mevcuttur.

Ferhat hocanın, kitabın da direnişin de özü olarak nitelendirilebilecek şu cümleleriyle yazına son veriyoruz;

"İnsanlar her şeye, her şeye başkaldırmalı..." diyordu. "...İnsanlar böyle uyudukça, insanlar böyle zulüm altında inlemeyi kabul ettikçe insanlığın bir sinekten ne farkı olur, insanlar, eğer en küçük bir haksızlığa, bir zulme başkaldırmayı akıl etmezlerse, insanlık bundan böyle daha da beter hâle düşecektir... Allah başkaldır ya kulum demiş ve insan onun cennetine başkaldırmış. Allah başkaldır ya kulum demiş insanların bir kısmı baş kaldırmış onlar Allah indinde mutlu kişiler olmuşlar bir kısmı yani çoğunluğu Allahın emrine uymamış, Allah onlara cehennemini vermiş. İnsan kendine, kendi yüreğine, kendi korkusuna toptan başkaldırmadıkça insan soyu bundan da beter olacak, aşağılanacak, zulüm korku iliklerine işleyecek insanlıktan çıkacak bir solucandan da daha mutsuz olacak. Solucanın gözü yok kulağı

ağazı dili yok insanın var. İnsan soyu başkaldırmayı yemek, içmek, yaşamak, uyumak, çocuk yapmak gibi bir yaşama biçimi yapmazsa bugünden de bin beter olacak, içi boşalacak, duymayı, düşünmeyi, sevmeyi, sevişmeyi, dostluğu, arkadaşlığı, göğün, yerin, kurdun, kuşun, akarsuyun, tanyerindeki ışığın, yürekteki sıcaklığını unutacak... Allah b uyurdu ki ben sizi yarattım ki başkaldırasınız. Siz beni dinlemediniz. Önce kendinize sonra başka insanlara sonra her şeye her şeye boyun eğdiniz. Ne buldunuz ne öğrendinizse ne yarattınızsa hepsi boyun eğme üstüne oldu. Ey insanoğlu! Başkaldır. Korkma, içindeki o yüzbnyıllık ağanın, korkunun üstüne yürü. Ona başkaldır. Önce içindeki yüreğindeki zinciri kopar, başkaldır. Sonra dünyanın bütün zincirlerini kır, tek mil kötülöklere başkaldır. İyilik getir. Getirdiğın iyilikler de belki bir gün insanlar için kötölük olur. Kendi iyiliğine de başkaldır. Allah seni bir şey tek bir şey için yarattı. Başkaldırman için yarattı. Allah sana büyük bir hazinesini, tek kıymetli varlığını armağan etti. Yüreğindeki umudu verdi sana. Başkaldırman için umuttan daha değerli bir şey bir silah veremezdi sana. Onun verdiği umutla umutla sen eğer başkaldırmayı öğrensedydin, ölümü bile yenerdin”(Kemal, 2013:1852,1853)

KAYNAKÇA

Kitap:

Yaşar, K. (2013), İnce Memed 1-2-3-4. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.

Çeviri Kitap:

Alhusser, L. (2006). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. Çev.:Alp Tümertan. İstanbul: İthaki Yayınları.

Camus, A. (2012). Başkaldıran İnsan. Çev.: Tahsin Yücel. İstanbul: Can Yayınları

Çehov, A. (1996). Hikayeler 1. Çev.: Servet Lünel. İstanbul. Milli Eğitim Basımevi

Online Makale:

Ersever, H. Öğrenilmiş Çaresizlik,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/497/5903.pdf>

Macit, H. (2007). Şiddet İçermeyen Bir Eylem: John Rawls'da Sivil İtaatsizlik,
<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/kkefd/article/viewFile/4171/3995> , 2007

Gazete Haberleri:

Köy Enstitülerinin Kapatılması(2). (2012, 1 Mayıs). Cumhuriyet Portal.

<http://anayasa.gen.tr/1982ay.htm>

<http://anayasa.gen.tr/1961anayasasi.htm>

